

KLASİK EDEBİYATIN TARTIŞILAN YANLARI ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRMELERE TOPLU BİR BAKIŞ

Salim PİLAV*

ÖZET

Türk edebiyatı içerisinde oldukça önemli bir yer teşkil eden Divan edebiyatı üzerine geçmişten günümüze birçok tartışma yapılmıştır. Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı döneminin başlamasıyla birlikte Divan edebiyatı özellikle kullanılan dil nedeniyle çok yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Dilin yanında işlenen konuların ve estetik zevkin de eleştiri konusu yapılması dikkatleri bu edebiyata yöneltmiştir. Divan edebiyatının, çağıyla uyumlu olması, kendi içindeki bütünlüğü ve özellikle de toplumu yansıtmaması bakımından oldukça idealist bir edebiyat olduğunu ifade edebiliriz. Bu bağlamda, Divan edebiyatı, kaynağı İslam medeniyetinin temel kaynakları olan, çağıyla uyumlu, içinden çıktığı toplumu bir bütün olarak yansıtan, istikrarlı bir şekilde devam eden; eski yeni çatışmasının olmadığı, tasavvuf felsefesine yaslanan ve gerçek sanatın önemli bir özelliği olan soyutluk vasfına sahip bir edebiyattır. Divan edebiyatı ürünleri Türk milletinin geçmişini, hassasiyetlerini, hayâl, beklenti ve temennilerini üstün bir sanat anlayışının ve estetik zevkin prizması arkasından yansıtmaya çalışmıştır. Divan Edebiyatını, günümüz anlayışı ve ölçütleriyle değil de bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi- kendi döneminin tarihî, toplumsal ve kültürel şartları içinde, kendine mahsus sanat anlayışıyla değerlendirip kabullenmek, bin yıllık bir medeniyetin kültür varlığı olarak görmek daha doğru olacaktır.

Bu makalede Divan edebiyatına yönelik eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplar belli başlıklar altında tespit edilmiş ve böylece bir kez daha Divan edebiyatının kendine özgü yapısı ve kıymeti dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, devir, şair, tasavvuf, savunma, eleştiri.

A COLLECTIVE VIEW TO THE EVALUATION OF THE CRITICISED ASPECTS ON CLASSICAL LITERATURE

ABSTRACT

From the past to nowadays a lot of discussions have been made on classical Ottoman Poetry which has an important place in Turkish literature. With the beginning of the development of Turkish literature period in the effect of western literature the classical Ottoman Poetry,

---

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi El-mek: spilav@kku.edu.tr

especially for its language, has been criticized a lot. Besides the language, the topics and aesthetic taste being criticized the attention has been directed to this poetry. It can be stated that the classical Ottoman Poetry is an idealist literature being consistent with its era, the unity in itself and especially its reflection of the society. In this paper the arguments on the classical Ottoman Poetry have been taken into consideration and the arguments were tried to be disproved by identifying certain defendant points. In this sense, Classical Ottoman poetry in literature gains its source from the basic sources of the Islam civilization, adaptive to its era, it reflects the complete of the society which it has been born, its continuing in permanence; without the conflict of old and new, based on Islamic mysticism and has the feature of abstractism which is one of the important features of real art. Works of Classical Ottoman poetry have tried to reflect the past, sensitivity, imagination, expectations and desires of the Turkish nation with a supreme art intellect and from behind the prism of esthete. It would be right not to accept the Classical Ottoman poetry with today's perception and criterias but – as in all the social sciences- to evaluate and accept it in its own historical period, social and cultural terms, within its own art perception and see it as a cultural existence of a thousand year civilization.

In this paper, the criticism on Classical Ottoman poetry and the answers to these critics were identified under certain headings and once more again the original structure and value of Classical Ottoman poetry has been taken in to consideration.

Key Words: the classical Ottoman Poetry, era, poet, mysticism, defense, criticism.

GİRİŞ

Altı yüzyıllık Osmanlı kültür ve uygarlığının bir yansıması olan Klasik (Divan) edebiyatımız, klâsik şair, yazar ve eserler esas alınarak veya beslendiği kültür ve felsefi kaynaklar ölçüt alınarak tartışmalar yapılan bir dönemdir. Bu edebiyat; “Klâsik Edebiyat”, “Klâsik Türk Edebiyatı”, “İslâmî Edebiyat”, “İslâmî Devir Türk Edebiyatı” “Divan Edebiyatı” gibi adlandırmalarla sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur.

Divan edebiyatı, Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslâm medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türüdür. Bu edebiyat; kendine özgü bir sanat anlayışı, sınırlı bir duygu ve şiir dünyası, sanatlı bir dili, İslâm dini ve tasavvufa dayalı bir düşünce örgüsü bulunan şekilci, kuralcı ve idealist bir Türk edebiyatıdır. Divan edebiyatının, 13.-19.yüzyıllar arası yetiştirdiği sanatçılar ve verdiği edebî ürünlerle altı yüz yıllık geçmişi vardır.

Divan edebiyatı, daha farklı bir isimlendirme ile klasik edebiyat, Tanzimat’la birlikte başlayan kültür değişim teşebbüslerine paralel olarak tartışılmaya başlanmıştır. İşte, Tanzimat’la birlikte başlayan, şiddeti azalmakla birlikte günümüze kadar devam eden Divan edebiyatı tartışmaları içinde, bu edebiyatı benimseyip onun lehine görüş beyan edenlerin, görüşlerini ve savunma alanlarını şu noktalara dayandırdıklarını görüyoruz:

Turkish Studies

Çağıyla Uyum İçinde Olması

Sosyal bilimlerde olayları değerlendirirken hadiselerin yaşandığı dönemin şartlarına göre değerlendirmek kaçınılmaz bir gerekliliktir. Edebiyat da sosyal hayat içinde çok önemli bir yer işgal eden bir olgu olduğuna göre, dönem, devir ve akımları değerlendirirken dönemin şartları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Necip Fazıl, Abdülhak Hâmit ile ilgili yaptığı bir çalışmada, "Devrini izah etmeden sanatkârı izah edebilmenin imkanına akıl erdirilemez."¹ Diyor. İzahla eleştiri aynı şey değildir ama, izah edilemeyen şeyin eleştirisi de sağlıklı yapılamaz.

Din ve ümmet kavramlarını dikkate alan bu edebiyatın çağıyla uyumluluğu konusunda yapılan değerlendirmelerin hemen hepsi bu iki kavramı çok iyi temsil ettiği yönündedir. Nusret Safa Coşkun, "Divan edebiyatı olsun, Tanzimat edebiyatı olsun tesir altında kalmış edebiyatlardır. Bu yüzden gayr-i millî addedilebilirler. Fakat o zamana göre millîdirler."² değerlendirmesini yapar.

Klasik edebiyatı çeşitli bakımlardan en çok eleştirenlerin başında gelen Hasan Âli Yücel, çağıyla uyumluluğu konusunda hakkını teslim etmektedir. "Her çağda ve her yerde, sanatın bütün dalları gibi edebiyat da o çağ ve o yerdeki yaşama, ölüm ve her ikisine bağlı bilgilerden kök alır... Hemen hepsi medresede yetişmiş veya o yoldan bilgilenmiş olan Divan şairleri, yaşadıkları çağın ilim ve felsefesiyle yoğrulmuşlar, eserlerinde bu kaynaklardan bir çok anlatma vasıtaları alıp kullanmışlardır... Divan'ının önsözünde, şairliği tamam etmek için tefsir ile hadisten, hendese ile felsefeye kadar öğrendiğini söyleyen Fuzûlî, ümmet devri için hemen her şairin tuttuğu yolu göstermiş oluyor."³

Yusuf Ziya, kendisiyle yapılan bir konuşmada Divan edebiyatının çağıyla uyumluluğu konusunda şunları ifade ediyor: "Divan edebiyatı bir medeniyet eseridir. Türklerin Arap ve Acem medeniyetlerine hayran olarak kurdukları İslâm medeniyeti içinde bir de ümmet edebiyatı teşekkül etmiş; işte Divan edebiyatı bu devrin kendine mahsus edebiyatıdır."⁴

Divan edebiyatını, Türk şiirinin has bahçesine benzeten İskender Pala, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bu iklim içinde her his ve her fikir bir çiçek edasıyla koklanır, klasik bir zevkle duyulur, süslü bir üslupla yazılır ve üstadâne bir nefesle söylenir... Bu şiirin üstadları kendi çağlarının gündelik icapları yanında bütün zamanlara ait beşerî duyguların ve sevdaların sözcüsü olurlar. Bu bakımdan onlar, bütün şahsîliklerine, bütün çağ farklılıklarına, bütün kalp çırpıntılarına rağmen birbirleriyle ve hatta her çağdaki her okuyucuyla biraz akraba, biraz dost, biraz dert ortağıdır."⁵

Divan edebiyatını suçlayanlardan ve savunanlardan verilen örneklerin hepsinde de, onun kendi çağının bilimi, uygarlığı ve sosyal hayatı ile ilgisi olduğu, uyduğu belirtilmektedir.

Cemiyetle sanat arasındaki ilgiyi çağ ile sanat arasındaki ilgiyle aynı kabul eden Necip Fazıl'a göre, "Bu cemiyetin hassasiyet kalitesi Fuzûlî'de, ustalık ve estetiği, Bakî'de kuru mantık ve aklı, Nabî'de belâğât ve tezyîfi, Neffî'de, şîve ve zerâfeti, Nedim'de, İrfan ve inceliği, Şeyh Galip'de... ve bu şartların hepsi başka başka mikyasa ve kıratlarda hepsindedir."

¹ Necip Fazıl KISAKÜREK, Abdülhak Hamit ve Dolayısıyla, s.1

² N. Safa COŞKUN, Millî Bir Edebiyat Yaratabilir miyiz? s. 136

³ Hasan Âli YÜCEL, Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış, s. 141-148

⁴ N. Safa COŞKUN, Millî Bir Edebiyat Yaratabilir miyiz? s. 73

⁵ İskender PALA, Divan Edebiyatı, "Bir Deneme", s. 17

Toplumu Yansıtması (İctimâî Yönü)

Divan edebiyatının toplumu yansıtır yansıtmadığı konusu, çağdaş batı kültürünün sanatı bilim için bir malzeme görmeye başlamasından sonra gündeme gelmiştir. Sanat ile sosyal hayat arasındaki ilgi, Divan edebiyatı ile sosyal hayat arasında da vardır. Vasfî Mahir Kocatürk şöyle der: “Şarklı, bütün dünya ve hayata bakmış, görmüş, düşünmüş, halletmiş, duygunun ve fikrin özünü alarak küçük bir gazelin içine sıkıştırılmıştır.”⁶ Böyle bir sanat anlayışı ve estetik kaygı ile ortaya çıkan Divan edebiyatının, içinde filiz verdiği toplumu ne türlü yansıtabileceği tahmin edilebilir.

Divan edebiyatının toplumu yansıtmaya ilişkin Rüştü Şardağ’ın düşünceleri bir genelleme sayılır: “Divan edebiyatı, divan devirlerinin hatırası olan edebiyat, Osmanlı sarayında bağdaş kurduğu günden beri kendisini himaye eden cemiyete en sadık bir halde hizmet etmekten geri durmadı. XIII. Asır sonlarından XIX. Asır eşiklerine kadar akan seneler boyunca o hep Osmanlı ve Müslüman kaldı ve hep onun zaferlerini, acılarını terennüm ederek ümmet zihniyetinin meyvelerini vermekte devam etti.”⁷

Divan edebiyatı kendi çağıyla uyum içinde bir sanat telakkisi olduğu için, onun yönlendirdiği bir yapı içinde toplum yansımaları söz konusudur. Ancak burada en önemli nokta Yaşar Nabi’nin belirttiği şiirin toplumla olan sınırlı ilişkisidir. Çünkü Divan edebiyatı bir nazım edebiyatı sayılır.

Kopuz dergisinde, “Kopuz” imzalı bir yazıda “Bu şiir Türk kucağında büyümüş, parlak bir ömür yaşamıştır.”⁸ Denmektedir. Sabahattin Eyüboğlu ise “Divan edebiyatımız, tıpkı Halk edebiyatı gibi bizim eski varlığımız, tahteşuurumuz, kaybolmuş cennetimizdir.”⁹

Özellikle Nedim’i konu eden bazı yazılarda, onun Lâle Devrini çok iyi aksettirdiği ifade edilir. Bunu, onun bir başarısı olarak da görenler vardır.

Abdülkadir Karahan, Fuzûlî’nin Hadikat’üs- Süeda’sında” Türk ruhunun bütün sıcaklığı teneffüs edilebilir.”¹⁰ demiştir. Yine Karahan bu eserin, “En geniş halk tabakalarından en münevver kitlelere kadar her yaşta, her seviyede ve her zevkte herkese hitap ettiğini belirtirken, asıl o eserle toplum arasındaki ruh beraberliğine dikkat eder.”

İçtimaîlik konusunda dikkate değer bir örnek de Manisalı Birrî ile ilgilidir: Bozkurt dergisinde yayımlanan Bozkurt imzalı bir yazıda, onun, “Devrinin bütün hususiyetlerini gazel ve kasidelelerinde toplamış ve bu suretle bize nakletmiş olduğu”¹¹ ifade edilir. Sami Paşazâde Sezaî, Divan edebiyatı, milletin geçmiş zamanlardaki benliğidir, demiştir.

Tutarlı Olması (Kendi İçindeki Bütünlüğü, Eski- Yeni Çatışmasının Olmaması)

Divan edebiyatı; gerek kendi sistemini kurmuş olması, ortaya konulan eserlerin bu çerçeveyi zorlamayışları, gerekse bu edebiyat yaşadığı süre içinde temsilcileri arasında hiçbir nesil çatışmasının olmaması bakımından bütünlük arz eder.

Divan edebiyatının kendi sanat anlayışını tamamlayarak, problemlerini kendi içinde çözmesi yani eklektik bir sanat yapısı göstermemesi ve bu haliyle uzun bir süre yaşaması, onun bütünlüğünü gösterir.

⁶ Vasfî Mahir KOCATÜRK, “Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı”, Varlık dergisi, N:61, s.201

⁷ Rüştü ŞARDAĞ, “Edebiyatımızda Vatan Duygusu”, Varlık dergisi, 1Aralık 1939, N:154, s.263

⁸ Kopuz, “Türk Şiiri ve Kopuz”, Kopuz dergisi, Nisan1939, N:1, s.2

⁹ Sabahattin EYÜBOĞLU, “Yeni Türk Sanatkârı – Yahut Frenk’ten Türk’e Dönüş”, İnsan dergisi, Nisan 1938, N:1, s: 35

¹⁰ Abdülkadir KARAHAN, “Fuzûlî’nin Hadikat’üs- Süeda’sı”, Türklük dergisi, Ekim 1939, N:7, s. 28

¹¹ Bozkurt, “Birrî Efendi”, Bozkurt dergisi, 15 Haziran 1936, N: 2, s.6

Divan edebiyatını eleştirenlerin pek çoğu, onun daha çok bir edebî mektep, bir ekol ya da bir zümre edebiyatı olduğunu ileri sürerler. İşte bu durum dahi onun, kendi içindeki bütünlüğüne işarettir. Yaşar Nâbi'nin şu sözlerinde hem bir suçlama, hem de bir mektep olarak algılama vardır: “Esasen son derece sunî olan Divan edebiyatı ifadesi, bu edebî mektebe mensup olanların gayretiyle bir kat daha sunîleşmiş ve halk dilinden uzaklaşmıştır.”¹² Divan edebiyatında şiirin tabii olduğu kaideler, birbirini sürekli besler ve doğrular. Hangi dönemde yaşarsa yaşasın hep aynı kaideler geçerlidir. Divan edebiyatını batılı anlamda bir ekol olarak değerlendirmeyenler, batı edebiyatı ekolleri birbirini eleştirerek gelişme gösterirken, Divan şiirinin tıpkı bir kar topu gibi katlanarak büyümesi ve sanat anlayışını bozmadan devam ettirmesidir. Bu katlanmayı bir darlık ve mahkûmiyet olarak görenler nazarında bu bir suçlama unsurudur. Ama o katlanmayı ve tekâmülü görenler, bunu kendi içinde bir üstünlük olarak alacaklardır. Bu konuda Vasfi Mahir şöyle demektedir: “İşte mütekâmil ve olgun şark ruhunun edebiyata getirdiği bir estetik kaidesi ki, bugünkü ilmî ve psikolojik esaslara hiç de yabancı değildir. Avrupa şairlerinin bugün vardıkları tekâmülü Türk şairleri bundan üç yüz sene evvel göstermişlerdir.”¹³

Ahmet Cevat, Divan edebiyatından, “Bütün milletin edebî zevkini besleyen ve hâlâ en yeni şairlerin eserlerinde aynı edebî zevk duyulan ve tadılan bir edebiyat”¹⁴ Aynı olaya Yaşar Nabi de şöyle işaret eder. “Divan edebiyatının oluşturduğu edebî zevkin önemli bir yanını temsil eden sunî ve süslü ifadeler, ortaokul mezunlarına varıncaya kadar her kesime yayılmıştır.”¹⁵

Divan edebiyatındaki sanat felsefesi, kendi içindeki bütünlüğü bir yana çok sonraki dönemlere bile sarkmıştır. Bunda çağıyla uyumlu olmasının büyük payı vardır. Kendini besleyen kaynaklarla sıkı bir alış veriş içinde olması, onun halk tabakalarında derin izler bırakmasına neden olmuştur.

Necip Fazıl, “Hamit'ten evvelkiler, cemiyetlerinin en muvazeneli, en tezatsız mevsiminde yetiştiler ve fert, cemiyet ve öz kaynak arasındaki vezinli atmosfere kendi şahsiyetlerini katmaktan başka bir şey yapmadılar.”¹⁶ değerlendirmesinde bulunur. Vasfi Mahir, Divan edebiyatı için “kültür edebiyatı” tabirini kullanır. Bunun sebebi, bu edebiyatın, İslâm kültürünün sanatla ilgili belli başlı düsturlarının çizgisinde büyüyüp gelişmiş, yaşadığı sürece de kendi doğrultusunu yani sanat ufkunu hiç değiştirmemiş olmasıdır.

Divan edebiyatında nesiller arasında çatışmanın söz konusu dahi olamayacağını yine çeşitli yönlerden bu edebiyatı en çok eleştiren Yaşar Nabi'nin şu ifadelerinden anlayabiliriz.

“ Aradaki zamanın uzunluğuna rağmen, Fuzûlî ile Nedim arasındaki fark, mizaç ayrılığından mütevellit edâ farkını, zaman ve mekân ayrılığından mütevellit şîve husûsiyetlerini bir kenara bırakırsanız, pek küçüktür. Her şeyden evvel şiirin tâbi olduğu kâidelerde hiçbir değişiklik yoktur. Bu itibarla, Nedim neslinin, Fuzûlî neslini yadırgamasına ve ona karşı yeniliğin isyan bayrağını açmasına mahal yoktur.”¹⁷

Neticede, beslendiği kaynağın hep aynı olması, bu kaynağa uygun bir sanat telakkisinin oluşturulması ve bu telakkinin nice dehaların muhayyile ve imajlarını engin bir şekilde ortaya koymalarına müsait olması, Divan edebiyatının kendi içinde bir bütünlük manzarası göstermesine ve nesil çatışmalarının olmamasına vesile olmuştur.

¹² Yaşar Nabi NAYIR, “Cumhuriyetin On beş Yılında Edebiyatımız”, Varlık dergisi, Kasım 1938, N: 128, s.115

¹³ Vasfi Mahir KOCATÜRK, “Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı”, Varlık dergisi, 15 Ocak 1936, N:61, s.201

¹⁴ Ahmet Cevat, “Bizim Klasikler”, Muhit dergisi, Şubat 1931, N:38, s.2

¹⁵ Yaşar Nabi NAYIR, Edebiyatımızın Bugünkü Meseleleri, s.73

¹⁶ Necip Fazıl KISAKÜREK, Abdülhak Hamit ve Dolayısıyla, s:14

¹⁷ Yaşar Nabi NAYIR, “Eski-Yeni Davası”, Varlık dergisi, 1 Haziran 1940, N:166, s.545

Soyut Olması

Daha çok felsefe kavramı olarak kullanılan soyutluk, bir dilbilimi kavramı olarak “Düşünce yoluyla kabul edilen varlığın adı” diye tanımlanabilir.

Divan edebiyatıyla ilgili yapılan tenkitlerin başında onun soyut bir edebiyat olması gelir. Fakat bu edebiyatın soyutluğu onun, bir felsefî akıma bağlı oluşundan veya anlaşılmasının zorluğundan değildir. Ya da anlatmak istediklerini somutlaştıramamasından kaynaklanmamaktadır. Bilakis Divan edebiyatı soyutluk üzerine kurulmuş, imgelerle dolu bir edebiyattır ve bu durum, onun içinde varolan karakteristik özelliğini ortaya koyar.

Hasan Âli Yücel; “Divan edebiyatı kelimeci olduğu için kelimelerden kurulmuş uydurma bir âlem yaratmıştır. Onun sonucu hayattan ve tabiattan uzak ve kopuktur. Yani sun’îdir. “¹⁸ değerlendirmesinde bulunur.

Divan edebiyatını eleştirenlere göre bu edebiyatta yer alan birçok kavramın gerçek hayatta karşılığı yoktur. Bunları zihin kendi kendine bulur ve şiirde malzeme olarak kullanır. İşte bu açıdan bakılarak Divan edebiyatı sun’î sayılır.

Divan edebiyatındaki soyutluk olayını kavramak için, Latîfî ‘nin önsözünde geçen şu cümleye dikkat etmek gerekir: “İlk görünüşte, bu sözler güzellik ve güzelin bazı azasıdır.” ... şiirin asıl manası Tanrı’ya şükretmektir. Böylelikle her güzelin yüzünde Hakk’ın ışığı ve mutlak güzellik nurunun sırlarını görmek ve dolayısıyla nakışta nakkaşı, eserde müessiri müşahede etmektir.”¹⁹ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Divan edebiyatını kendisini besleyen, sanat telakkisine şekil ve yön veren İslâm kültüründen ve yine bu kültür içinde oluşan tarikat gerçeğinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu edebiyatta eşya kendi anlamında kullanılmamıştır. 18. yüzyıldan itibaren Divan şairlerimizden Nedim, maddeye ve dünyaya ait kıymetlere Divan şiirinin kapısını açmaya başlamıştır.

Suut Kemal Yetkin, “Filozofî ve Sanat” adlı eserinde “Güzellik bir yaratma işidir... Güzelliğin tabiatta anlaşılması ancak sanat yardımıyla mümkündür. Tabiatta gelişigüzel vücut bulan âhenk bedîî olmayan unsurlarla karışıktır. Bu unsurların atılması, âhengin arınması ancak sanat kültürüyle gelişen muhayyilenin işidir. Bu yüzden sanat tabiatı değil, tabiat sanatı taklit ediyor.”²⁰ değerlendirmesini yapar.

Sanat, somut bir tablo çizmekten çok, sanatkârca bir hayalin, sanat kültürünün, ferdî zevklerin yardımıyla oluşturulacak, üzerinde değişik oranlarda soyutluklar, yapaylıklar bulunabilecek bir eser ortaya çıkarmaktır. Karşılığı tabiatta aynen olmadığı için zihnî, hayalî ve bu yüzden de soyut sayılabilecek olan eser, büyüklüğünü, sanat kültürünün tabiattan alarak vereceği yeni şekle borçludur.

Divan edebiyatında bir yandan edebî sanatlar, diğer yandan da mazmunlar soyutluğu belirgin hale getirmişlerdir. Divan edebiyatında soyutlamayı haklı kılan hatta gerekli kılan en önemli husus, şüphesiz Tasavvuftur. Divan şairlerinin hemen hepsi, saçının örgüsü, gözünün rengi, yüzünün güzelliği, çenesinin çukuru belinin inceliği hiç değişmeyen hep aynı vasıfta bir sevgiliye âşıktırlar. Hatta bu aşk, bazılarının göre platoniktir. Yalnız buradaki aşk tabîî ki tasavvufî aşk, yani ilahî aşktır. Divan şairleri işte bu tabîî ve gerçek olan aşklarını anlatmak için bu dünyaya ait olanları bir malzeme olarak kullanmışlar, onları da soyutlamak zorunda kalmışlardır.

¹⁸ Hasan Âli YÜCEL, Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış, s. 152-153

¹⁹ Mustafa Nihat ÖZÖN, “Latîfî Tezkiresinin Mukaddimesi”, Çığır dergisi, Aralık 1936, N:48, s. 107

²⁰ Suut Kemal YETKİN, Filozofî ve Sanat, s. 76-78

Başta Divan edebiyatını bir kültür edebiyatı olarak vasıflandıran Vasfi Mahir olmak üzere, Ali Nihat Tarlan ve Sabahattin Eyüboğlu gibi isimler bu edebiyatın teksif edilmiş bir edebiyat olduğu fikrinde birleşir ve “ eğer maksut eserse mısra-ı berceste kâfidir” tezine katılırlar.

Sabahattin Eyüboğlu Divan edebiyatını anlatırken “bir âlem yaratmış adam” ifadesini kullanır ve onların kendi hakikatleri çerçevesinde oluşturdukları, görünen çevreye göre soyut, ama kendi hakikatlerine göre somut yapının farkındadır. Vasfi Mahir, Fuzûlî’yi konu alan bir yazısında, daha çok onunla ilgili, ama Divan edebiyatının diğer şairlerini de içine alabilecek şekilde şunları söyler: “Fuzûlî’nin mısralarından gelen feryatlara bakarak, onu sürekli ağlayıp sızlayan bir adam sanmak yanlıştır. Filvaki onun eserleri, baştan başa inilti ve ıstırapla doludur. Fakat o, bu âlemin içinde değil, üstündedir. Tanrı, yarattığı âlemin içinde yer almaz. Onu yukarıdan gururla seyredir. Bir müellif nasıl yazdığı piyesin içinde yaşamazsa, divanındaki mısralar da Fuzûlî’nin gündelik hayatını anlatmaz.”²¹

Divan edebiyatının soyut oluşunu en güzel Lâtîfî’nin şu cümleleri anlatır: “Tarikat erbabı ve hakikati bilenler dilinde her lafzın bir manası, her ismin bir müsemması, her kelamın bir tevili ve her tevilin bir temsili vardır.”²²

Tasavvufa Dayalı Öz

Tasavvufu, Divan edebiyatının önemli bir yönünü teşkil eden kaynak olarak görmek doğrudur.

Ali Nihat Tarlan, Şeyhî konulu araştırmasında Divan edebiyatı ile tasavvuf arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekerek Divan şairlerinin başlangıçta tasavvufu İran şairlerinden aldıklarını belirtir.

Eflatun Cem Güney, “Osmanlı edebiyatı, ümmet devrinde din ve tasavvuf mihveri etrafında dönmüştür. İşte uhrevî sesler, ilahî nefesler çıkaran Divan şairleri”²³ diyor.

Hasan Âli Yücel “Tasavvufun Divan edebiyatının kök felsefesini teşkil ettiğini”²⁴ öne sürerken, softye tabir ve ıstılahların birer remiz olarak kullanılmaya elverişli oluşu üzerinde durur.

Ali Nihat Tarlan tasavvuf için “beşerî bir felsefenin Müslümanlığın içinde de zuhur etmiş bir şubesi dense hata edilmemiş olur” der.

Hoca Dehhâni;

“ Çü ömr Bâkî değıldir, gül ü şarab ile hoş

Bu bâkî ömrünü sür ta ki ömrdür fâni” diyerek burada tasavvufî anlamda remizler kullanmıştır. Zira gül sevgiliyi, şarap da aşkı temsil etmektedir.

18. yüzyılım ikinci yarısında yetişen ve şiirlerinde tasavvufî özü özenle koruyan ve yansıtan önemli bir isim vardır. Bu, hiç şüphesiz Şeyh Galip’ten başkası değildir. Sadeddin Nüzhet Ergün, Şeyh Galip adlı eserinde, onun, “Bütün mesaisini tasavvuf ve tasavvuf tarihine ait eserleri okumaya ve şiir yazmaya inhisar ettiğini, bilhassa Mevlânâ’nın altı ciltten ibaret olan Mesnevî’sini tam on bir defa tekrar ettiğini”²⁵ kaydeder. Onun tasavvufî öze Divan edebiyatını nasıl birlikte gördüğünü,

“ Yâd eylemez olduk haber-i Yusuf-ı Mısr’ı

Sütlüce’de bir mâh ile şîr ü şekeriz biz” beytinde görmek mümkündür.

²¹ Vasfi Mahir KOCATÜRK, “Fuzûlî”, Varlık dergisi, 15 Haziran 1936,N:71, s.358

²² Mustafa Nihat ÖZÖN, “ Latîfî Tezkiresinin Mukaddimesi”, Çığır dergisi, Aralık1936,N:48, s.107

²³ Eflatun Cem GÜNEY, “ Yeni Duyuş, Yeni Görüş”, Taşpınar dergisi, Mart 1933, N:6, s. 131

²⁴ Hasan Âli YÜCEL, Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış, s. 141

²⁵ Sadettin Nüzhet ERGÜN, Şeyh Galip-Hayati ve Eserleri, s.41

Bazılarına göre 18 ve 19. yüzyıllar tasavvuf felsefesinde bir yıpranmanın ve çözülmenin olduğu devirlerdir. Oysa Ali Nihat, bu düşünceye iştirak etmemektedir. Ona göre bu iddiada olanların Şeyh Galip'i incelemeleri yeterli olacaktır. Zira Şeyh Galip, "bütün bir mazinin edebî tekamülünü kendinde toplamış bir şahsiyettir". Şair, tasavvufî bir hareket olan Mevlevîlikte post-nişinliğe kadar yükselmiştir.

Divan şairleri, tasavvufla açıklığa kavuşturulabilecek bir yaklaşım içindedirler. Nedim gibi bazıları için Tasavvufla hiçbir ilgisi yoktur, denilse bile genel bir değerlendirmede, onların eserleri tasavvuf kültürüne başvurmakla daha uygun bir anlama bürünürler.

Divan şairlerinin kimisinin tasavvufla doğrudan ilişkisi yoktur. Ama felsefe ve âhlak telakkîleri, bakış açıları tasavvuftan kaynaklanır. Bu konuda Hasan Âli neredeyse bütün Divan şairlerini içine alacak bir ifade kullanır: "Divan edebiyatı, bilhassa ikinci neviden olan, yani doğrudan doğruya derviş olmayıp dervişliğin icap ettirdiği kayıtların hiçbirine bağlı olmadan sırf bir felsefe ve âhlak telakkîsi olarak tasavvuftan ilham alan şairlerle doludur." (Bâkî, Nef'î, Nâbî) ...Divan edebiyatında bol bol rast geldiğimiz ' bezm-i elest, pîr-i mugan, harâbât, zencîr-i zülf, gül, bülbül ' gibi remz olarak kullanılan sofiye tabir ve ıstılahları Divan şairlerinin ancak kelime hokkabazlığı etmek için kullandıkları birer âletten başka bir şey değildir"²⁶ diyor. Yine aynı zat, "bu edebiyatın felsefesi olarak tasavvufu, bilimi olarak da medreselerde okutulan Kur'an, Hadis ve Yunan'dan alınarak dinle bağdaştırılan bilgileri"²⁷ gösteriyor.

Bu edebiyatı beşerî ve tabîî olarak görmeyip monoton bir edebiyattır diye eleştirenler, kök felsefesini tasavvufun oluşturduğu gerçeğini göz ardı edenlerdir. Yine edebiyatla medeniyet arasındaki ilişkiyi görmekte zorlanan insanlar da Divan edebiyatını haksız yere eleştiriye tabi tutarlar. Zira divan edebiyatının başlı başına İslam medeniyetinden ibaret olduğunu söylemek pekâla mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı İmparatorluğunun devlet olarak kuruluşu sıralarında şekillenmeye başlayıp Tanzimat fermanının ilanına kadar süren Divan edebiyatı, kaynağı İslam medeniyetinin temel kaynakları olan, çağıyla uyumlu, içinden çıktığı toplumu bir bütün olarak yansıtan, istikrarlı bir şekilde devam eden; eski yeni çatışmasının olmadığı, tasavvuf felsefesine yaslanan ve gerçek sanatın önemli bir özelliği olan soyutluk vasfına sahip bir edebiyattır.

1. Bu edebiyat yorumlanırken devrin şartları, kök felsefesi ve sanatçıların bağlı bulunduğu estetik anlayışlar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Her edebî eserin estetik bir değer taşıdığı gerçeğinden hareket ederek Divan şiirindeki mükemmel estetik anlayışa yoğunlaşılmalı ve gerçek sanatın, özgün anlatımların tadına varılmalıdır.

3. Edebî eserlerin kültüre ayna tutan en önemli unsurlar olduğu unutulmamalı; Divan edebiyatı ürünlerinin Türk milletinin geçmişini, üstün bir sanat anlayışının ve estetik zevkin prizması arkasından yansıtmaya çalıştığı gerçeği unutulmamalıdır.

4. Edebiyat, medeniyet, kültür kavramlarının birbiriyle ne kadar sarmal bir vaziyette bulunduğu asla unutulmamalı ve böylece Divan edebiyatı, İslam medeniyetinden, Türk kültüründen ve devrin sanat ve edebiyat anlayışından uzak tutulup değerlendirilmemelidir.

²⁶ Hasan Âli YÜCEL, Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış, s. 143

²⁷ A.g., e: 142-147

5. Neticede, Divan Edebiyatını, günümüz anlayışı ve ölçütleriyle değil de kendi döneminin tarihî, toplumsal ve kültürel şartları içinde, kendine mahsus sanat anlayışıyla kabullenmek, bin yıllık bir medeniyetin kültür varlığı olarak değerlendirmek gerekir. Zira sosyal bilimlerde her dönemi kendi çağındaki şartlara göre değerlendirme ve ona göre değer biçme mecburiyeti vardır. Bu edebiyat hakkında yaygın, önyargılı, küçümseyici ve karalayıcı düşünceler ortadan kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ATAC, Nurullah (1967). *Günlerin Getirdiği, Karalama Defteri*, İstanbul.
- AYAN, Hüseyin (1981). *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*, Dergâh yay., İstanbul.
- BİLKAN, Ali Fuat (1999). *Nâbî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- BİLKAN, Ali Fuat (2005). *Berceste, Âlem Saklı İçinde*, Ufuk Kitap, İstanbul.
- CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfi Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsıratu’n-Nuzamâ*, Ankara.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1933). “Aruz, Hece Meselesi”, *Varlık Dergisi*, Nu:6, s. 82.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1981). *Divanlar Arasında*, Umran Yayınları, Ankara..
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1945). *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara, İstanbul.
- FUZULÎ, Türkçe Divan (1958). (Haz. Kenan Akyüz vd.), Ankara.
- HAYRETÎ, Divan (1981). (Haz. Mehmed Çavuşoğlu- M. Ali Tanyeri), İstanbul.
- İPEKTEN, Haluk (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, MEB, Ankara.
- İSEN, Mustafa (1997). *Ötelere Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara
- İSEN, Mustafa (1999). *Latîfi Tezkiresi*, Ankara.
- KAHRAMAN, Mehmet (1996). *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- KURNAZ, Cemal (2003). *Divan Dünyası, Bizim Büro Yayınları*, Ankara.
- LALO, Charles (2004). *Estetik* (Haz. Burhan Toprak).
- LEVEND, Ağah Sırrı (1943). *Divan Edebiyatı*, İnkılap Yayınevi, Ankara.
- OKAY, Orhan (1990). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh yay., İstanbul.
- OKUYUCU, Cihan (2004). *Divan Edebiyatı Estetiği*, LM Yay., İstanbul.
- OKUYUCU, Cihan (1996). *Fuzulî’yi Yetiştiren Kültür*, Fuzulî Kitabı, İstanbul.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meali, (Haz. Süleyman Ateş), Ankara.
- ÜLGENER, Sabri F. (1981). *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der Yay., İstanbul.
- PALA, İskender (1994). *99 Soruda Türkçe Kültürü*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihad (1981). *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul.
- YILMAZ, Adem Eyüp (2003). *Edebiyat ve İntihar*, Selis Kitapları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013